

Saga och Sed

KUNGL. GUSTAV ADOLFS
AKADEMIENS ÅRSBOK

2007

UTGIVEN AV
MATS HELLSPONG



ANNALES ACADEMIAE
REGIAE GUSTAVI ADOLPHI

(tryckt 2008)

Älvdalska – dialekt eller minoritetsspråk?

Vid Akademiens sammanträde den 17 oktober 2007 diskuterades ovanstående fråga med inledningsanföranden av professor Östen Dahl, Stockholm, Akademiens seniorledamot Fru Maj Reinhammar, Akademiens arbetande ledamot Herr Henrik Williams och docent Olle Josephson, Stockholm. Inledarna har haft vänligheten att låta Akademien publicera anförandena i årsboken.

Inledningsanförande av Henrik Williams:

I följande inlägg försöker jag ge en kort bakgrund till kravet på att älvdalska skall betraktas som ett eget språk, och jag hänvisar till en del dokument som är relevanta i sammanhanget. Slutsatsen blir att älvdalska bör erkännas som landsdels- eller minoritetsspråk av samma orsak som tornedalsfinska (meänkieli) har fått denna status. Det är därför som jag i någon mån har engagerat mig i frågan om älvdalskans språkliga status, bland annat genom att tillsammans med andra underteckna ett debattinlägg med uppmärksamhet till riksdagen att erkänna älvdalskan som språk. Jag kan inte se några starka skäl som talar däremot.

Debatten om älvdalskans ställning har kommit att handla om dess erkännande som minoritetsspråk eller inte, och det är en fråga man lätt uttalar sig kategoriskt om. Men innan man tar ställning till älvdalska som nytt minoritetsspråk (eller landsdelspråk som man också och hellre kan tala om) måste man försöka förstå varför frågan har aktualiserats och vad det egentligen är som de älvdalstalande är ute efter. Det är aonars lätt att t.ex. måla upp en

bild av att man i alla Sveriges domstolar, eller ämminstone i Mora tingsrätt, skall kunna kräva att få föra sin talan på älvdalska. Sådana absurditeter leder lätt till att hela frågan avfärdas utan vidare spising.

Målet (för att välja en neutral term) i Älvdalens socken skiljer sig radikalt från standardsvenska. Sättilhyda kan det utan vidare göra anspråk på att kal-las språk och det i högre grad än t.ex. skånska som också har nämnts som kandidater till minoritetsspråksstatus. Men saken kompliceras av att älvdalska har nära släktskap med andra mål i övre Dalarna, och det är därför inte märk-ligt att den traditionellt har beskrivits som en svensk dialekt. Att älvdalska skulle utgöra en dialekt är inte kontroversiellt, däremot att det rör sig om en svensk, i kontrast till en nordisk sådan. Att avvika från riksspråket är en nöd-vändig ingrediens för att kunna göra anspråk på status som språk, men det är inte tillräckligt. Sociologiska och andra faktorer tillkommer.

Det kan här vara dags att påpeka att älvdalska som eget språk inte är en i första hand lingvistisk fråga. Det handlar om *identitet*, något som intensivt diskuteras överallt i dagens samhälle och över hela jorden. Den centralism som präglade mycket av 1900-talet har börjat luckras upp och i någon mån ersatts av eller åtminstone kompletterats av regionalism. Men andra identi-tetsrelaterade aspekter som etnicitet och kön aktualiserar också tydligt pre-cis hur viktig frågan om tillhörighet har blivit. Det är mot denna bakgrund man måste se kraven från älvdalsktalande. Hur ser deras situation ut och är deras krav på språkstatus rimligt?

Antalet älvdalsktalande idag är svårt att beräkna, men uppenbart tre tusen har nämnts, vilket skulle innebära mer än hälften av befolkningen i socknen. Det kan verka som ett rätt imponerande antal, ändå är nog kraven på språklig status också ett kristecken. För femtio år sedan var älvdalska ett modersmål med stabil bas och användes i de flesta lokala sammanhang. Numera lär man sig inte älvdalska på samma sätt som tidigare; främst sker det i hemmen före skolåldern. Det är också därför som krav ställs på att det i grundskolan måste beredas utrymme för användande och inlämning av målet. Men detta är även en viktig del i identitetsskapandet, en markering av att det egna språket har en plats inom utbildning och övrigt i samhället. Samma process ligger rim-ligen bakom kraven på att tvåspråkiga vägeskyltar skall kunna förekomma, vilket inte är möjligt enligt ansvarig myndighet.

Det är således utifrån en given situation, upplevelsen av maktlöshet när det gäller krav som knappast är extrema, som de älvdalsktalande har börjat titta på minoritetsspråkslagstiftningen.

Enligt betänkandet rörande minoritetsspråkskonventionen skall ett »lands-dels- eller minoritetsspråk [...] användas *av hävd* i ett visst territorium inom en stat av medborgare i staten, (*invandrarspråk* omfattas inte av konventio-nen) och [...] vara *amortimada* än det officiella språket (*dialekter* omfattas inte av konventionen)» (SOU 1997:192, § 2.3). De språk som inte faller inom konventionens definitioner omfattas inte av dess bestämmelser. Det är av detta skäl det är så viktigt för älvdalsktalande att få sitt mål definierat, inte

som dialekt utan som landsdels- eller minoritetsspråk. I flera avseenden är detta också okomplicerat. Älvdalska skiljer sig som sagt markant från stan-dardsvenska, målet är bundet territoriellt och det rör sig om »ett så stort antal personer att det motiverar en tillämpning av konventionens bestämmelser på språket» (a.st.).

Enligt samma betänkande (§ 4.1) anses inte dialekterna i Sverige uppfylla minoritetsspråksstatus, utan att skälen för detta ställningstagande är särskilt väl underbyggda. Det står bl.a.:

Rent lingvistiskt kan folkmålen vara mycket olika nutida rikssvenska. Folkmå-len är nära förknippade med den bygd där de har talats och är en del av bygdens kultur och historia. Det kan därför hävdas att det finns ett intresse av att folkmå-len bevaras som en viktig del av den svenska landsbygds- och kulturhistorien.

Frågan är emellertid om folkmålen kulturhistoriska värde gör att de bör om-fattas av konventionens bestämmelser. [...]

Det viktigaste argumentet mot att tillämpa konventionens bestämmelser på folkmålen är [...] enligt vår uppfattning, att en sådan tillämpning skulle rymma illa med konventionens syfte. Som vi angett i kapitel två är ett av konventionens övergripande syften att stärka landsdels- eller minoritetsspråkens ställning i det offentliga livet, såsom i domstolar, hos myndigheter, i näringslivet m.m. Det finns enligt vår uppfattning inte någon anledning att stödja de gamla och lokalt färgade uttrycksformer som folkmålen är, genom en ökad användning av dem i offentliga sammanhang. Vi tror inte heller att en sådan användning av folkmålen i det offentliga livet skulle stödja folkmålen bevarande.

Hadde regering och riksdag följt betänkandets förslag att inte ge dialekter mi-noritetsspråksstatus, hade detta också kunnat användas som argument mot att ge älvdalskan en sådan ställning. Men nu valde man att erkänna torne-dalsfinskan (meänkieji) som minoritetsspråk, trots dess ställning som finsk dialekt. Det föreligger därför inga principiella skäl till varför inte älvdalska skall tillerkännas samma status.

Det råder en viss förvirring kring vad minoritetsspråksstatus egentligen innebär, och jag vill erinra om den inledande bilden av älvdalsktalande inför domstolen. Men de rättigheter som följer av denna status är inte obligatoris-ka utan kan väljas utifrån vad minoritetsspråket anser sig ha nytta av. Man får förmoda att om älvdalska skulle bli erkänt som landsdelspråk skulle konsekvenserna bli begränsade, om kraven inte radikaliserats p.g.a. det mot-stånd som de nu möter.

Skulle det vara av nytta för målet att få officiell status? På denna punkt vill jag starkt understryka att det inte är för standardsvensktalande att be-stämma. Om de älvdalsktalande enar sig om kravet på språklig status, har de enligt rätten till självidentifikation privilegiet att själva avgöra frågan om vad som är bäst för dem.